

**Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Halk Sağlığı Anabilim Dalı**

**SAĞLIK
SOSYOLOJİSİ
DERS NOTLARI**

Dr. Ahmet SALTİK

***Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Halk Sağlığı AbD***

***www.ahmetsaltik.net
profsaltik@gmail.com***

Şubat 2014 – Ankara

Sosyoloji Nedir?

Kavramsal İçeriği

Sosyoloji; “Toplum Bilimi” veya “sosyal olayların bilimi” ya da “sosyal örgütlenme ve sosyal değişimler bilimi” olarak da bilinmektedir. Aslında Sosyoloji, toplumsal yaşamımızda var olan sosyal gerçekleri (sosyal olaylar ve olgular), insanların kurduğu kümeleri (grupları), kümelerin davranışlarını ve toplumsal kurumları olduğu gibi inceleyen, pozitif bir sosyal bilim dalıdır. Bir başka anlatımla Sosyoloji, birtakım varsayımlardan çok; var olan gerçekleri ortaya koymaya çalışan, sosyal gerçeğe eğilen bir bilim dalıdır.

Sosyoloji, toplumların kendi tarihi ve toplumları üzerine bir bilinçlenmedir. Bu bilinçlenmeyi belli tanımlar ve kuramlar aracılığıyla yapmaktadır. Bu nedenle Sosyoloji, kendi açıklamaları ve bilim kimliği üzerinde en çok tartışan bilimdir. Her yeni kuram veya görüş aracılığıyla Sosyoloji daha da varsılaşmaktadır (zenginleşmektedir). Genel Sosyoloji ve Metodoloji Anabilim Dalı, Sosyoloji’de ortaya çıkan tanım ve kuramları ele alıp tartışmaktadır. (www.istanbul.edu.tr/edebiyat/anabilim_dallari/genel_sosyoloji_metodoloji_anabilim_dali.htm)

Geniş anlamıyla Sosyoloji, insanların birbirleriyle kurdukları sosyal ilişkileri, sosyal kümeler, kurumlar ve örgütler arasındaki bağları, toplu eylem, toplu direniş gibi topluluk ve kişi davranışlarını, değişik düzeylerde bütün sosyal etkileşim biçimlerini, sosyal yapı özelliklerini ve bu yapıda ortaya çıkabilecek değişme eğilimlerini belirli bir yöntem kapsamında inceleyen, sosyal gerçekleri ve süreçleri sistematik ve bilimsel olarak mercek altına alan bir bilim dalıdır.

Kendi payına Sosyoloji bize fikir ve davranışlarımızın almış olduğumuz eğitim, içinde yaşadığımız çevre, ait olduğumuz toplumsal sınıf tarafından belirlendiğini öğretmektedir.

Sosyoloji, hem insan davranışının yüz yüze etkileşim bağlamlarını (**Mikro-Sosyoloji**), hem de çok sayıdaki ve büyük ölçekli kümelerin, örgütlerin veya sosyal sistemlerin (**Makro-Sosyoloji**) özelliklerini inceler.

Sosyoloji, kişiden çok toplumun aynasıdır. İnsanın, “sosyal” diye nitelendirebileceğimiz bütün davranışları, Sosyoloji’nin ilgi alanına girmektedir. Her ne denli insan ruhuna pek yakın olan ilgi alanlarını, değerleri ve duyguları içerden sorunları ele alıyorsa da, Sosyoloji, bir şeyin iyiliği veya kötülüğü, uygunluğu veya uygunsuzluğu gibi konularda yargıda bulunmaktan uzak durmaya, yani yansız kalmaya çaba göstermektedir.

SOSYOLOJİYE GİRİŞ

Emile Durkheim¹, Sosyoloji’nin en temel uğraş konularından biri olan “suç” olgusuyla ilgilenmiştir. O, bir toplumda olayların ve suçun olmasını doğal karşılamaktadır. Çünkü insanın olduğu yerde suç da olacaktır. Durkheim’e göre, birşeyin bilim dalı olup olmadığının anlaşılması için :

- 1- O bilimin inceleyeceği bir bilgi alanı (konusu) olmalı,
- 2- Bu bilgi birikiminin nasıl inceleneceğine ilişkin olarak bir Yöntembilgisi (*Metodoloji*) olması gerekir.

Bu ölçütlere göre Sosyoloji, bir bilim dalı olarak kabul edilmektedir.

¹ Toplumbilimin önde gelen kurucularından birisi olan ve insanlığın özgürlük ve gönencine anıtsal değerde düşünsel katkıları bulunan Emile Durkheim’in **İntihar** ve **Toplumsal İşbölümü** yapıtlarından sonra **Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri** de Fransızca aslından Prof. Dr. **Özer Ozankaya** tarafından güzel dilimize çevrilerek CEM Yayınevi’nce yayınlandı (2010).

Sosyoloji, bir **sosyal olay** veya **sosyal olgu**yu inceler. Birşeyin sosyal olay olarak kabul edilebilmesi ve bir davranışın sosyal olay olması için ise;

- 1- Bireylerarası karşılıklı iletişimin olması
- 2- Bir arada var olma, birlikte yaşama duygusu, istemi yani sosyal yaşam.. gerekmektedir.²

Sosyolojinin Tarihi

Sosyal olaylar, her ne denli insanlık tarihi ile başlatılmakta ise de, olaylara Sosyolojik yaklaşım biçimi, daha çok 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır.

Sosyoloji terimi, ilk kez bir sosyolog olmaktan çok bir bilim felsefecisi olan Fransız, August **Comte** (1798-1857) tarafından kullanılmış ve İngiliz, Herbert Spencer (1820-1903) tarafından da geniş kitlelere tanıtılmıştır.

A. **Comte**, insanlığın **Teolojik** (*Dinsel*), **Metafizik** (*Doğaüstü*) ve **Pozitif** (*Olgusal*) olmak üzere üç düşün aşamasından geçtiğini ve çevrelerinde olup bitenleri bu anlayışa uygun olarak açıkladığını ileri sürmekteydi. Comte'a göre insanlık, içinde bulunduğu yy'da artık ilk 2 aşamayı geride bırakmış ve Pozitif düşün ve Bilim aşamasına geçmişti. Bundan başka **Pozitivizm** (*Olguculuk*) yine bildiğimiz gibi yalnızca Metafizik (*yaşamı doğaüstü güçlerle açıklama*) bir kuram, bir bilgi kuramı değildi. Aynı zamanda XIX. yy'ın devrimlerle çalkanan toplumunu istikrara kavuşturmaya çalışan, bir toplumu yeniden düzenleme, inşa etme projesiydi. Bu **Pozitivist** (*Olgucu*) bilimsel temelde **Sosyoloji**'yi kurdu.

A. **Comte**, toplumun ayrı ve bağımsız bir bilimin, **Sosyoloji**'nin konusu olabilecek bir özellikte olduğunu, toplumsal olayların birtakım doğal yasalara uygun olarak meydana geldiğini, bu yasaların *bilimsel* yöntemlerle anlaşılıp açıklanmasının olanaklı olduğunu, dolayısıyla Sosyoloji'nin, yani "**Toplumun Bilimi**"nin / **Toplumbilim**'in verilerine uygun olarak toplumu, toplumsal kurumları, siyaseti, devleti arzu ettiğimiz yönde biçimlendirip düzenleme gücüne sahip olduğumuzu ileri sürmekteydi.

Ancak, Sosyoloji'nin temellerini, bilimsel yöntemlerle ortaya seren ilk bilim adamı, belki de İbni Haldun'dur (1332-1406). Prof. Dr. W. Barthold'a göre İbni Haldun, tarih felsefesinin en seçkin kişiliklerinden biri olduğu ölçüde, Sosyoloji'nin ilk büyük kurucusudur.

Sosyal yasaları, tarihsel olaylardan çıkararak **İbni Haldun**'un, dünya tarihinde, büyük devlet ve uygarlıkların kuruluşunda, göçebe ögeye yer verdiği, bunların medeni halk içinde yaşayıp milliyetlerini yitirdikleri hakkındaki fikirleri bugün de geçerlidir. *İbni Haldun, gerçekte Sosyoloji'nin temelini atmıştır.*

Ayrıca, sosyal psikoloji, sosyal ekonomi, tarih felsefesi, etnografya, sosyal coğrafya, sosyal felsefe, kentleşme, sosyal antropoloji gibi sosyal bilim dallarına ilişkin sosyal kuramları, ciddi anlamda ancak 19. yy'da kavranabilmiş ve birçok Avrupalı bilim adamının çalışmaları temel dayanak görevi görmüştür.

SOSYOLOJİNİN TANIMLARI, SINIRLARI ve AMAÇLARI

Sosyoloji sözcüğü ilk kez 1839'da Auguste Comte tarafından kullanılmıştır.

Sosyolojinin Makro Tanımı : Sosyal olayları ve toplumu inceleyen bir bilim dalı olarak yapılmaktadır.

Sosyolojinin Mikro Tanımı : En az 2 insan arasında anlamlı ve görece sürekli, toplumsal (sosyal) etkileşime dayalı sosyal olayları inceleyen bir bilim dalıdır.

² **Sosyometri**, 1921-1925 arasında Avrupa'da J. L. Moreno tarafından biçimlendirilen bir tekniktir. Ancak asıl gelişimini 1925-1950 yılları arasında ABD'de endüstri alanında yapılan çalışmalarla sürdürdü. Ülkemizde ise 1950'lerin sonuna doğru Nurettin Şazi Kösemihal'in Moreno'nun kitabını Türkçe'ye çevirmesiyle birlikte tanınmaya başladı. Sosyometri'nin bir anabilim dalı olarak Türk üniversitelerinin Sosyoloji Kürsülerinde yer alması Prof. Dr. Nihat Nirun'un önerisiyle YÖK çerçevesinde, 1980'lerden başlayarak gerçekleşmiştir. **Sosyometri** Anabilim dalı, sosyoloji müfredatı içinde **mikro analizlerin yapıldığı bir dal**dır.

Sosyal davranış; birarada, toplu olarak yaşayan insanların somut edimleri olarak ortaya çıkar. Yani belirli **yer**, **zaman** ve **koşullarda** gerçekleşir.

Bir **Sosyal olay** ise üç zaman boyutunda ortaya çıkar. Bu süreç **dün**, **bu gün** ve **yarındır**.

Sosyoloji bilim dalı, dün olduğu ve bu gün olmakta olan olaylarla ilgilidir.

Yarın olacak olaylarla Sosyoloji ilgilenmez. Bunların kestirimini Tarih Felsefesi, Gelecekbilim (*Füturoloji*) ve Süreç Felsefeleri yapmaya çabalar.

Sosyoloji'nin mikro tanımı kapsamında toplumsal kümelerin (grupların) yapısını, devamını, işleyişini anlamak Sosyoloji'nin temel amacıdır. Sosyoloji'de anlama önemli bir yer tutar. Çünkü anlamadan yapıcı ve yaratıcı birşey ortaya konamayacağı gibi; hiçbir sosyal sorun da anlamadan açıklanamaz ve çözümlenemez. **Sosyoloji**, olanı olduğu gibi anlamaya çalışır, olması gereken ile değil, var olan ile ilgilenir.

Sosyoloji, kişilere ve ideolojilere göre açıklamalarda bulunmaz. Sosyoloji bilimi, 19. yy'da Batı'da yaşanan toplumsal bunalımların, krizlerin gelişmesinin bir ürünü olarak, bir gereksinim olarak belirmiştir. Özellikle 1789 Fransız Devrimi ve 2. Sanayi Devrimi (1760-1830) sonrası Batı toplumlarının yaşadığı sorunlar, Sosyoloji'nin ana konusunu oluşturmuştur. Öbür yandan, zaman içinde sosyal yaşamda gözlemlenen kapsamlı değişim ve gelişmeler, öbür sosyal bilimlerde olduğu gibi, Sosyoloji'nin kendi içinde birtakım alt disiplinlere ayrılmasına neden olmuştur.

Bir toplumda sosyal koşulların değişmesi, gereksinim ve çıkarların da sürekli değiştiğinin göstergesi olarak kabul edilir. Bu ise toplumların öğütlerle ilişkiler ağında sürekli bir değişimin var olduğunu açıkça ortaya koyar. Bu durum bize, toplumun değişen ve devingen (dinamik) bir özellik olduğunu açıkça gösterir.

Türkiye'nin ilk kadın sosyoloğu Doç. Dr. **Behice Boran** Sosyoloji'yi; açık ve net biçimde "**toplumu değiştirmenin bilimi**" olarak tanımlamaktadır. Boran'a göre bu değişim, **eşitlikçi ve özgürlükçü** olmalıdır. Toplumsal değişme düz çizgisel olmayıp, karmaşık bir süreçtir. Dolayısıyla Sosyoloji'nin bilimsel yararı, özgürleşme sağlayan bir toplumsal düzene katkı sunabilme anlamındadır. Boran, **burjuva Sosyolojisi** olarak adlandırdığı **ABD Sosyoloji**'ni yerden yere vurmaktadır. Sürekli olarak "**toplumsal gerçekliği**" daha iyi kavrama çabasıdır ve bu amaçla da olabildiğince "nesnel" olma arayışındadır. Bu arayışı O'nu burjuva sosyoloji anlayışından "**Toplumcu Sosyoloji**" kulvarına taşımıştır. O'na göre Bilim, çok önemli bir evrensel değerdir ve ilerletilmesi gereklidir. Toplumu incelemede birim "birey" değil, "toplum modeli" çözümlenmeleri olmalıdır. O'nun düşüncesinde bilim, eşitlik ve adalet ilkeleri doğrultusunda emekten yana olan bir bilimdir. Bilimin öz görevi (misyonu) toplumu istendik yönde değiştirme ve dönüştürmedir. Toplumcu, eşitlikçi ve ezilenlerden yana bir bilim arayışının emekçisidir. (*Prof. Hayriye Erbaş*).⁽²⁰⁾ Günümüz "**Postmodern Sosyoloji**" çalışmalarının, toplumu bilimsel olarak incelemekten çok, varolan sistemi meşrulaştırma işlevlerini yerine getiren bir Sosyoloji anlayışına dayanması üzüntü vericidir ve emekten yana değil, küresel sermayeden yanadır.

Sosyolojinin Öbür Bilim Dallarıyla İlişkisi

Bütün sosyal bilimler, "**sosyal gerçeklik**" adı verilen **sosyal olay** ve **sosyal olgular** üzerinde odaklaşır. Ancak her bilim dalının anılan kavram ve süreçler üzerinde ilgilerinin odak noktaları ayrıdır.

Sosyal Gerçeklik : Belli bir zaman dilminde yaşanmış ve yaşanan ve de somut olarak gerçekleşen her şeydir. Sosyoloji'nin öbür bilim dallarıyla olan ilişkisini sağlıklı olarak kavrayabilmek için, bilim sınıflamalarına kısaca bakmakta yarar vardır. Örn. W. Windelband, bilimleri birbirinden ayıran şu sınıflamayı yapar :

- a- Ussal (*Akılcı, Rasyonel*)
- b- Deneye dayanan (*Ampirik*) bilim

Windelband, Matematik ve Felsefeyi ussal bilimler kümesine katarr.

Deneysel (Ampirik) bilimler ise, kendi içinde Tarih ve Doğa Bilimleri diye ikiye ayrılır ve buna göre Sosyoloji, ampirik bilimler sınıflandırmasında yerini alır. Çünkü o deney, gözlemlere dayalı olarak gerçeklikle uğraşır. Bir başka bilimler sınıflamasını ise T. Dilthey önermiştir. Yöntem bakımından ise bilimleri;

a- **Maddi** bilimler

b- **Manevi** bilimler diye ikiye ayırır.

Dil, Sanat, Hukuk ve bütün Tarih bilimleri manevi bilimler; öbürleri ise maddi bilimlerdir.

Manevi bilimler anlama, Maddi bilimler ise açıklama yöntemi kullanır.

Sosyoloji'nin Dalları

Sosyolojinin gelişmesiyle, toplumlara ve topluluklara yönelik yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda birçok sosyolojik disiplin ortaya çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri aşağıda sıralanmıştır:

• Ahlâk Sosyolojisi.• Askeri Sosyoloji.• Beden Sosyolojisi.• Bilgi Sosyolojisi.• Bilim Sosyolojisi.• Çalışma (Endüstri) Sosyolojisi.• Din Sosyolojisi.• Eğitim Sosyolojisi.• Folk Sosyolojisi.• Gender Sosyolojisi.• Hukuk Sosyolojisi.• İktisat Sosyolojisi.• İnsan Ekolojisi ve Demografi.• Kent (Şehir) Sosyolojisi.• Köy (Kırsal) Sosyolojisi.	• Kurumlar Sosyolojisi.• Küçük Gruplar Sosyolojisi.• Kültür Sosyolojisi.• <u>Medikal Sosyoloji.</u>• Natüralist Sosyoloji.• <u>Sağlık Sosyolojisi.</u>• Sanat Sosyolojisi.• Sanayi Sosyolojisi.• Siyaset Sosyolojisi.• Sosyal Psikoloji.• Sosyolojik Kuram (Teori).• Tarih Sosyolojisi.• Uygulamalı Sosyoloji• Vergi Sosyolojisi• Sosyometri

Sosyoloji'ye Yakın Olan Öbür Sosyal Bilim Dalları

Sosyoloji ile çok yakından bağlantılı olan en önemli bilim dalı *Sosyal Antropoloji* dir.

Sosyal yaşamı, kültürleri, yazının bulunmasından önceki devirlerden başlayarak, bugüne dek gelişmeleri inceleyen Sosyal Antropoloji, dinsel, siyasal, ekonomik ve sosyal kurumların yapılarını ve folklorik özelliklerini inceler.

Sosyal Antropoloji ayrıca Etnoloji (Kültürel Antropoloji) ile Psikoloji (psikolojik-kültürel antropoloji) arasındaki ilişkileri, karşılaştırmalı olarak araştırır. Sosyal Antropoloji 6 kola ayrılmaktadır:

- Kültürel Antropoloji (*Kültür Antropolojisi veya Etnoloji*).
- Etnografya.
- Arkeoloji.
- Folklor (*Halk Bilimi*).
- Dil (*Filoloji*).
- Psikoloji Antropolojisi (*Psikolojik-Kültürel Antropoloji*).

SOSYOLOJİ ve İKTİSAT

Ekonomi ya da İktisat, en genel anlamda sonsuz insan gereksinimlerinin sonlu kaynaklarla nasıl karşılanabileceğini inceleyen bir bilim dalıdır. Dolayısıyla İktisat'ın temel amacı, insanın maddi gereksinimlerini karşılamaya yönelik etkinlikleri araştırmaktır. Burada şöyle bir ilişki karşımıza çıkar:

Bu ilişki, birinci derecede insan-madde ilişkisidir. Ancak Ekonomik olaylar da kişiyle kişi, kişiyle toplum arasında yaşandığı için, iktisadi olaylar aynı zamanda bir sosyal olay olarak da görülmektedir. Çünkü ekonomik olaylar, insanları karşılıklı sosyal ilişkilerde bulunmaya yönlendirir. İşte burada Sosyoloji ve Ekonomi bilim dalları arasındaki yakın ilişki ortaya çıkar. Hiçbir ekonomik olay, klasik Ekonominin soyut kuram (*teori*) ve varsayımlarıyla irdelenip açıklanamaz. Çünkü bir toplumun düşünce tarihi ve değerleri; ekonomik ilişkileri, kalkınma ve gelişmesi üzerinde belirleyici role sahiptir. Bir ülkenin ya da toplumun ekonomik gelişmesinde ya da kalkınmasında etkili sosyal etmenleri, *İktisat Sosyolojisi* bilim dalı, disiplinlerarası (*interdisipliner*) bir alan olarak inceler.

O'na göre, kapitalist ekonominin gelişimi ve yapılanışında Protestan ahlakının sahip olduğu tutumluluk, bireycilik ve çok çalışmanın gücüne inanma gibi ilkeler önemli rol oynamıştır. Bu bize, ekonomik etkinliklerin, sosyolojik bağlamda ele alınırken farklı ülkelerde ve kültürlerde farklı etkilere sahip olduğu gerçeğini açıkça gösterir. Yani bir toplumdaki üretim ve tüketim gibi temel konular, o toplumun ekinsel (kültürel) özelliklerine göre biçim alır.

SOSYOLOJİ ve PSİKOLOJİ İLİŞKİSİ

Psikoloji, insan ve hayvan davranışlarının bilimidir. İnsan ve hayvan davranışlarını inceler. İnsanın zihinsel yapısını ve işleyişini konu edinerek kişiyi ön planda tutar. Kimi yazarlar insan bilincini;

- a- Kişisel (bireysel)
- b- Toplumsal (*Kollektif*) olmak üzere ikiye ayırırlar.

Bireysel bilinç durumlarının kökleri organizmaya bağlıdır. Bunlar hayvansal kökenli olduğu için, bütün insanlarda birdir. Başka bir anlatımla çağdan çağa, toplumdan topluma değişmezler; sonradan kazanılmış değildir, doğuştan vardır. Öte yandan, sosyalleşen insana kollektif ya da toplumsal bilinç gereklidir. Bu ise toplumdan topluma, çağdan çağa değişkenlik sergiler, sonradan edinilmiştir. İnsanın refleks, içgüdü, bedensel haz ve elem gibi bireysel bilinçle ilgili yanları, yani içgüdüsel (*animal-hayvansal*) bilinciyle Psikoloji bilim dalı uğraşır.

Ama Psikoloji, olayları toplumsal varlığın bir ögesi gibi ele aldığı, yani Psikolojik öğelerin toplumların yaşama biçimine, örgütlerine ve ideolojilerine olan etkileri bakımından incelediğinde bu olaylar artık Sosyoloji'nin konusu ya da alanına geçer. Örn. Çağdaş Sosyoloji'nin önde gelen adlarından P. Sorokin, **açlığın** (beslenme içgüdüsünün doyurulamamasının) toplum üzerindeki etkilerini incelemiştir :

- 1- O'na göre açlık, besin sağlama yöntemlerinin düzelmesine ve gelişmesine katkı sağlar. Gıda sağlama içgüdüsünün doyurulmadığı örn. kıtlık olan yerlerden, bolluk içinde yüzen bölgelere doğru göçler başlar.
- 2- Aç toplumlar tok toplumlara saldırır.
- 3- Mülkiyete ve insana karşı şiddet olayları çoğalır.
- 4- Yoksul kesimlerin varsıl (zengin) kesimlere kini artar.
- 5- Hükümetin ekonomik süreçlere karışması (*müdahalesi*) ve denetimi artar.
- 6- Ölüm oranı artmaya, doğum oranı düşmeye başlar.

İşte bir toplumda insanların dengeli-yeterli beslenememeleri yani aşlık içgüdü gibi Psikolojik bir olgu, toplumun öbür öğelerine etkileri bakımından ek olarak alınır, Sosyoloji'nin konusu olurlar. Bu örnekler, Psikoloji ile Sosyoloji arasında yakın bir ilişkinin var olduğunu göstermektedir.

SOSYOLOJİ ve SİYASET (Politika)

Siyasal olaylarla ilgili incelemelerin kökenleri çok eskilere uzanmakta ise de, bir bilim dalı olarak siyasal biliminin 19. yy'da gelişmeye başladığını görüyoruz. Siyaset Bilimi genel olarak siyaseti, toplumsal olay ve olgulardan bağımsız davranarak, siyasal kuramlar bağlamında ele alır. Daha açık bir anlatımla siyasal bilimi, doğrudan doğruya siyasal kuramları, hükümet biçimleri ve işlevleri üzerinde durur. Politik olayın aynı zamanda bir sosyal olay olduğu gözönünde tutulursa,

siyaset toplumdan ayrı olarak ele alınamaz. İşte siyaseti toplumsal bağlamda ele alan, Sosyoloji'nin alt dallarından bir **Siyaset Sosyolojisi**dir.

Siyaset Sosyolojisi (**Politik Sosyoloji**); siyasetin toplumsal kökenlerini, siyasetin siyasetle olan ilişkisini yani siyasetin yapısını ve de siyasal olanın sosyal olaya etkilerini inceler. Bu da bize siyaset sosyolojisinin siyasetin görünen yüzü yerine, görünmeyen gizli işlevleri üzerine odaklandığını gösterir. Siyasetin kümeler arasında yürütüldüğü de gözönünde tutulursa, siyaset bilimi ile Sosyoloji arasında yakın bağ kurmak zorunluluğu belirir. Çünkü Sosyoloji, küme ve kümelerarası ilişkileri inceleyen bir bilimdir.

KİŞİ, TOPLUM ve SOSYAL KİŞİLİK

Daha önce de belirttiğimiz gibi, insanın her davranışı sosyal değildir. Örn. ani bir ses karşısında irkilen insanın gösterdiği tepki, içgüdüsel bir refleks olaydır. Halbuki sosyal davranış, başkalarının varlığını dikkate alarak ve de onların varlığı ile etkilenen hareketlerdir. Bu da bize, kişinin davranışlarının sürekli olarak kişi ile toplum arasında gerçekleştiğini gösterir. Kişi ile toplum arasındaki bu ilişki tek yanlı değildir. Bu ilişki karşılıklıdır. Bu ilişki tek yanlı bir yaklaşımla ele alınırsa, kaçınılmaz olarak yanlış sonuçlara varabiliriz. İnsanın sosyal davranışları, önceden belirlenmiş ve otomatik olarak gelişmiş tepkilerden oluşmuş değildir. Çünkü insan, kendisini yöneten davranışlarının hesabını verebilen ve de başkalarına karşı sorumluluk taşıyan bir varlıktır. İnsanın sosyal yaşamda başarılı olmasının yolu, yaşadığı toplumun ve zamanın özünü daha iyi kavramasından geçer. Bu, insanın sosyal kişiliğinin gelişmişliğinin de belirgin bir işaretidir. Toplumsal kişiliği iyi gelişmiş birey, başkalarının yüzeysel görüşlerine göre davranmayan ve onları yinelemeyen (*tekrarlamayan*), taklit etmeyen kişi demektir.

Çünkü sosyal kişiliği gelişmiş birey; bir araştırma duygusuna, bir yargıya varma ögürlüğüne ve verdiği yargıya göre davranma yeteneğine sahip birey demektir. **Sosyal kişiliği** gelişmiş birey, toplumun gelişimi için yaşamsal bir öneme sahiptir. Çünkü sosyal kişiliği gelişmiş bireyler, birbirlerinin kopyası biçiminde düşünmezler. Yani aynı standart ve ilgilere sahip değildirler. Fikirleri ya da inançları hiç soru sormaksızın kabul etmezler. İşte bu, uygarlığın ilerlemesinde önemli bir role sahiptir. Çünkü insan ilişkilerinde yaratma ve değişiklik olmasaydı, ekin (*kültür*) ve uygarlıklar (*medeniyetler*) varlığını sürdüremezlerdi! Bir toplumda sosyal kişiliği gelişmiş kişilerin sayısı ne denli çok olursa, kişi de o oranda topluma dayanır. Bunun sonucunda ise kişi, topluma katkı sağlar ve yararlı olur.

SOSYALLEŞME ya da SOSYALİZASYON

Bir kişinin, duruma göre bir kümenin üyesi olduğu veya olacağı küme ya da toplumun kültür, değer ve normlarını öğrenerek o toplumun etkin bir üyesi durumuna gelmesidir. Başka bir tanıma göre, toplum yaşamına hazırlanma sürecidir. Bu arada, değer ve normlara değinmekte yarar vardır.

DEĞER : Bir toplumun ya da kümenin varlığı, birliği, işleyişi ve devamı için o toplumun çoğunluğunca doğruluğu ve gerekliliği kabul edilen, uyulması gerekli temel ilkelerdir.

NORM : Bireye nerede ve ne biçimde davranacağını gösteren değer yargılarıdır. Normlar değerlerden kaynaklanır, değerlerin uygulanmasına açıklık kazandırır.

Sosyalleşme ya da sosyalizasyon olgusu;

a- Nesnel (*Toplumsal*)

b- Öznel (*Bireysel*) açısından olmak üzere iki kategoride incelenir.

NESNEL AÇIDAN SOSYALLEŞME

Toplumun ekininin (kültürünün) kuşaktan kuşağa aktarılması ve böylece birey toplumun sosyal yaşamının onaylanmış yollarına uyarlar. Toplum açısından Sosyalleşme, şu açılardan önemlidir :

- 1- Bir toplumun ya da kümenin varlığı, devam ve işleyisi, ancak Sosyalleşme süreciyle gerçekleştirilebilir.

- 2- Toplumun devamı açısından, her toplum daha çok genç kuşağın Sosyalleşmesine ağırlık verir.
- 3- Toplumun sağlıklı işleyişi açısından her toplum kendisine katılan yeni üyelerini Sosyalleştirmek zorundadır.
- 4- Sosyalleşme, toplumda bir sosyal denetim ve dolayısıyla düzeni sağlama rolü oynar.

ÖZNEL (Sübjektif) AÇIDAN SOSYALLEŞME

Kişinin çevresine uyum sağladığı süreçte kişide olaylanan (meydana gelen) bir öğrenme süreci ya da olgusudur. Öznel açıdan **Sosyallaşma**, kişiye su açıdan yararlıdır :

- 1- Sosyalleşme süreciyle kişi, planlı ve disiplinli bir ortamda çeşitli bilgi ve becerileri kazanır.
- 2- Sosyalleşme sürecinde kişiler toplumsal rollerini öğrenir ve bu yolla kendilerini toplumda daha iyi gerçekleştirme olanağını elde ederler.
- 3- Sosyalleşme (*Sosyalizasyon*) bireylere ümit verir, gelecek vaad eder.
- 4- Birey ancak Sosyalleşme yoluyla kendi bölümünün üyesi durumuna gelir.

SOSYALLEŞME'nin TEMEL ÖZELLİKLERİ

- 1- Sosyalleşme sürecinde yalnızca resmi değerler değil, resmi olmayan (gayri resmi) değerler de normlarla (kurullarla) kişiye aktarılır.
- 2- Sosyalleşme yalnızca resmi kümeler (gruplar) değil, resmi olmayan kümelece de yürütülür.
- 3- Sosyalleşme sürecinde bireylerin nasıl öğrendiğinden çok ne öğrendiği önemlidir.
- 4- Sosyalleşme yalnızca belirli kişi ya da kümelere özgü olgu değildir; geneldir.
- 5- Sosyalleşme süreci, sosyalleşen herkeste aynı değildir. Günümüzde toplum ile kişi arasında sayısız küçük kümeler vardır. Bunlar Sosyalleşme'nin temel kurumlarıdır. Özellikle aile, okul, arkadaş kümesi ve kitle iletişim araçları (basın, medya) temel Sosyalleşme araçlarıdır. Sosyalleşme; önce aile, okul ve yakın çevre içinde sürer. Kişi, doğumla birlikte artık sosyal bir kişidir. Gerçekte 2 çevreye doğmuştur; biri doğal-biyolojik çevreye, öbürü toplumsal çevreye..Gerçekte, doğallıkla, insanın toplumsal kişiliği, sürekli olarak Sosyalleşme yoluyla gelişir, derinleşir, boyutlanır.

SAĞLIK SOSYOLOJİSİ'nin GELİŞİMİ

İnsan olmak, sağlık ve hastalık ile ilgili olmak demektir. Hastalık olgusu ve hastalıklarla başedebilme çabası bütün insan toplumlarının ortak özelliğidir. Ancak karşılaşılan sağlık riskleri, hastalık çeşitleri, hastalığın algılanışı ve bunlarla başetme yolları yani tedavi yöntemleri toplumdan topluma büyük oranda değişmektedir. Sağlık ve hastalık, kültürel ve sosyal olarak tanımlanmış kavramlardır. Neyin sağlıklı ve normal olduğu toplumdan topluma ve değişik kültürlerde farklılık göstermektedir. İnsan biyolojik bir organizmadır ancak bundan daha fazla bir şeydir de. İnsan, bir davranış sistemi, toplumsal sistemin bir üyesi, kültürel sistemin bir katılımcısıdır. Kısaca şöyle ifade edebiliriz :

Hastalık evrensel bir olgu iken, hastalığın algılanışı ve sağaltım (tedavi) yöntemleri farklıdır.

Bireylerin, kümelerin ve toplumların sağlık düzeylerini belirleyen pek çok sosyal etmen bulunmaktadır. Kişilerin karşılaştıkları sağlık sorunları, hastalık riskleri ve ölümlülük oranları doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok sosyal etmenden etkilenmektedir. Öncelikle kişilerin ve toplumların yaşam biçimleri ve yaşam alışkanlıkları hastalıklarını da büyük oranda etkilemektedir.

Örneğin 18. yy'da Amerika'da doktorlar **drapetomania** denilen özel bir hastalık tanımlamışlardı. Bu, sahibinden sürekli olarak kaçmaya çalışan köle hastalığıydı. Yani köle yaşamına

uyum sağlayamayan kölelerin yakalandıkları bir hastalıktı. Ancak bugün tıp böyle bir hastalığın varlığından haberdar bile değildir.

Ekinin (Kültürün) sağlık üzerindeki güçlü etkisini gösteren bir örnek de **Kuru** hastalığıdır. Papua Yani Gine Güney Fore'de 1950'de tanımlanan Kuru, bir merkezi sinir sistemi hastalığıdır. Hasta 6-12 ay içinde ölmektedir ve bilinen hiçbir sağaltım yöntemi bu ölümleri engelleyememektedir. Hastalığın Güney Fore'ye özgü olduğu ve yaygın olarak kadınlarla çocukları etkilediği saptanmıştır. Laboratuvar çalışmaları Kuru'ya neden olan virüsü bulmuştu ancak hastalığın epidemiyolojisini açıklamaya yetmemişti. Yani hastalığın neden Güney Fore'de görüldüğü, neden çoğunlukla kadınları etkilediği gibi sorulara yanıt verilememişti. Bu sorulara yanıt bulmak için alana giden antropologlar, Güney Fore kadınları arasında törensel yamyamlığın varlığını saptadılar. **Ölen kadın akrabanın beynini yemek**, yas tutma töreninin önemli bir parçasıydı. Beyin kadınlar tarafından hazırlanıp yenmekteydi. Ancak kimi kez (*bazen*) küçük çocuklara da yedirilmekteydi. Hastalığa yol açan virüsün bu beyinden kadınlara geçtiği bulgulanı. Böylece bu adetın sonlandırılmasıyla Kuru hastalığının önüne geçilebilmiş oldu.

Günümüzde toplumların karşı karşıya oldukları hastalık risklerinin birbirinden farklı olduğunu söyleyebiliriz. Gelişmiş ülkelerde bugün süregelen (kronik) hastalıklar bir numaralı sağlık sorunuyken, gelişmekte olan ve gelişmemiş toplumlarda akut ve bulaşıcı hastalıklar en önemli sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Benzer biçimde aynı toplum içinde farklı kümelerde de sağlık düzeyleri açısından önemli ayrımlar görülmektedir. Örn. alt sosyal sınıflara bağlı kişiler, üst sosyal sınıflardan gelenlere göre daha sağlıksızdırlar ve yaşam süreleri de daha kısadır. O halde şunu söyleyebiliriz :

- **Sağlık yalnızca biyolojinin konusu değildir; aksine pek çok sosyal, ekinel (kültürel), politik ve ekonomik etmeni de içermektedir.**

İşte bunun anlaşılması, yani pek çok küme ve toplumda, sağlık özelliklerinin düzeyi ile sosyal etmenler (*faktörler*) arasındaki karmaşık ilişkinin anlaşılması; Sosyoloji içinde **Sağlık Sosyolojisi**'nin önemli bir alan olarak gelişmesine olanak sağlamıştır.

Sosyoloji, insan davranışlarının toplumsal nedenleri ve sonuçları ile ilgilenmektedir.

Sağlık Sosyolojisi de, sağlık ve hastalığın sosyal nedenleri ve sonuçlarını incelemektedir.

Başka bir deyişle **Sağlık Sosyolojisi**, Sosyoloji'nin sağlık ve hastalığın sosyal boyutlarını inceleyen bir alt dalıdır.

Sağlık Sosyolojisi'ni önemli bir konu durumuna getiren, daha önce de söylediğimiz gibi, kümelerin ve toplumların sağlığının belirlenmesinde sosyal etmenlerin oynadığı önemli roldür.

Sosyal etmenler yalnızca hastalık ve sakatlık olasılıklarını belirlememektedir. Aynı zamanda bu sosyal koşullar ile sağlık arasındaki ilişkinin anlaşılması, hastalıkların engellenmesinde ve sağlığın korunması ve geliştirilmesinde başarı şansını yükseltmektedir.

Sağlık Sosyolojisi, özel bir alan olarak 1940'larda ABD'de gelişmiştir. Sağlık Sosyolojisi terimini ilk kez **Charles McIntire** 1894'te kullanmıştır. Toplumsal etmenlerin sağlıktaki önemini konu alan makalesinde bu terimi kullanmıştır. Bundan sonra 1902'de **Elizabeth Blackwell'in**, tıp ve toplum arasındaki ilişkiyi alan çalışmasında sosyal etmenlerden söz edilmiştir.

Ancak Sağlık Sosyolojisi ile ilgili ilk yayınlar, sosyolojiden çok tıpla ilgili kişilerce üretilmiştir. Sosyolojik bakış açısıyla ortaya konulan ilk çalışma 1927'de **Bernard Stern'in** "*Tıbbi Gelişimde Sosyal Etmenler*" başlıklı çalışmasıdır. Bunu izleyen birkaç çalışmadan daha söz etmek olanaklıdır ancak Sağlık Sosyolojisi alanındaki asıl gelişme 2. Dünya Paylaşım Savaşı'ndan sonra olmuştur. Bu dönemde çok önemli miktarda Federal fon, Sağlık Sosyolojisi çalışmalarına ayrılmıştır.

Sağlık Sosyolojisi'nin gelişimine baktığımızda, Sosyoloji'nin öbür alt disiplinlerinden değişik bir gelişme görmekteyiz. Tıp ya da sağlık, 19. yy'da Sosyoloji'nin kurucuları tarafından önemsenmeyen bir alan olmuştur.

Hukuk, din, politika, ekonomi ve öbür sosyal kurumların tersine önemli sosyal kuramcılar tıbbın toplumdaki rolü ile ilgilenmemişlerdir. Tabii kimi ayırık (istisna) olarak görülebilecek çalışmalardan söz edebiliriz. Örneğin E. **Durkheim**'in 1897'de yayınlanan "*İntihar*" adlı çalışmasında Avrupa'daki özekiyim (intihar) oranları analiz edilmektedir. Ayrıca bundan önce 1845'te F. Engels, İngiltere'de işçi sınıfının sağlık durumunun kötülüğünü kapitalist üretim süreci ile açıklamıştır. Ancak bunlar Sağlık Sosyolojisi'nin öncül çalışmaları olarak kabul edilmemektedir ve bunların dışında Sosyoloji'nin kurucuları olarak kabul edilen düşünürler sağlık alanını gözardı etmişlerdi, çünkü bu toplumun yapısını ve doğasını biçimlendirmemekteydi.

Sağlık Sosyolojisi esas olarak 2. Dünya Paylaşım Savaşı'ndan sonra başlamış ve 1960'larda gelişmiştir. Günümüzde çok önemli bir alan haline gelmiştir. Sağlık Sosyolojisi ilk önce uygulamalı sosyoloji alanına girmişti. Ancak özellikle T. Parsons'un "*hasta rolü*" kavramından sonra (1951) kuramsal bir çerçeve de kazandı ve bir yandan da kurumlar sosyolojisinin bir alt dalı olarak gelişti. Bugün ABD'de ve Avrupa'da **sağlık sosyologları** en geniş ve en çok sosyolojik çalışma yapan kesimlerden biri olmuştur. İngiliz ve Alman Sosyoloji Derneklerinde, sağlık sosyologları en geniş grubu, Amerikan Sosyoloji Derneği'nde de ikinci en geniş grubu oluşturmaktadırlar. Türkiye'de de 1999'da Sağlık İçin Sosyal Bilimler Derneği kurulmuştur ve bugün 130'dan çok üyesi bulunmaktadır.

Sağlık Sosyolojisi'nin önemli çalışma alanları

- 1- *Sağlık ve hastalığın sosyal yönleri,*
- 2- *Sağlık personeli ve sağlık hizmetlerinden yararlanan insanların sosyal davranışları,*
- 3- *Sağlık kurumlarının sosyal işlevleri,*
- 4- *Sağlık hizmetlerinin dağıtımı ve bu sistemin öbür sistemlerle ilişkileri.*

SAĞLIK TANIMLARI

Gündelik yaşamda sıkça kullandığımız kavramlar kimi kez anlamını açıklamakta en çok zorlandığımız kavramlar olabilmektedir; ya da bu kavramlara herkes farklı anlamlar yüklemekte, farklı biçimde algılamaktadır.

Çoğu zaman kimin sağlıklı, kimin hasta olduğu konusunda herhangi bir çelişki bulunmayabilir. Çok basit olarak doktor muayenesinde ya da laboratuvar çözümlenmeleri (tahlilleri) sonucunda bedeninde patolojik bir durum bulunan kişinin hasta olduğunu söyleyebiliriz. Ancak kimi durumlarda kişinin sağlıklı ya da hasta olduğu konusunda çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Örn. bedeninde HIV virüsü bulunan kişi, eğer herhangi bir yakınması, hastalığın herhangi bir belirtisi yoksa ve bu virüsün varlığından haberi değilse kendisini sağlıklı olarak algılayacaktır. Ancak virüsün varlığı kendisine bildirildiği andan başlayarak, herhangi bir yakınması olmasa bile kendisini sağlıklı göremeyecektir.

Benzer biçimde kendisini sağlıklı algılayan pek çok kişi, doktor muayenesi sonunda çeşitli hastalıklara sahip olduğunu öğrenir; ya da tam tersi durumlarda da karşılaşmak olasıdır. Birtakım yakınmalarla sağlık kuruluşlarına başvuran fakat yapılan tüm araştırmalara karşın herhangi bir anormalliğe rastlanmayan birçok "sağlıklı" insandan söz edebiliriz.

Doktor bu kişilere ancak "*hastalık hastası*" (*Hipokondriyak*) tanısını (*teşhisini*) koyabilecektir.

Sağlığın Tanımı

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 1947'de resmen kabul ettiği tanımda Sağlığı;

Yalnızca hastalık ve sakatlığın olmayışı değil fakat fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik durumu olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, sağlıklı olmanın hastalık ve sakatlığın bulunmayışından fazlasını içerdiğini belirtmektedir. Bu tanımda söz edilen sosyal iyilik durumu,

kişinin öznel algısına yer vermektedir ve bu bağlamda rahatsızlığın olmayışını ifade etmektedir. Bu tanımla birlikte sosyal iyilik durumunun sağlığın bir bileşeni olarak kabul edilmesi, tıbbın yanında öbür disiplinlerin de sağlıkla ilişkilendirilmesine olanak sağlamaktadır.

DSÖ'nün bu tanımına karşılık pek çok çalışmada, tıp mesleğinden olmayan kişilerin sağlığı farklı algıladıkları ortaya konulmuştur. Genellikle sağlığın, kişinin günlük etkinliklerini sürdürebilme yeteneği (*kapasitesi*) olarak algılandığı saptanmıştır.

Sağlık, kişinin ve toplumun yeterli düzeyde işlevsel olması için gerekli ön koşuldur. Eğer sağlığımız yerindeyse pek çok etkinliğe katılabiliriz. Ancak hasta, sakat ya da sıkıntılıysak günlük yaşantımızın normal döngüsü sınırlanabilir ve sağlık durumumuzla o denli meşgul olabiliriz ki, öbür ilgi alanlarımız ikinci derecede önemli duruma düşebilir ya da tümüyle anlamını yitirebilir. Bu nedenle René DuBos sağlığın, "*işlevsel olma yeteneği*" olarak tanımlanabileceğini söylemektedir. Bu, kişinin hiçbir sağlık sorunu olmadığı anlamına gelmemekte, kişinin istediği şeyi yapabildiğini dile getirmektedir.

Hastalığın Sosyal Tanımı

Hastalık (*disease*), tıbbi bir kavrama gönderme yapmaktadır. Hastalık, birtakım belirti ve semptomlarla ortaya çıkan bir anomalidir.

Rahatsızlık (*illness*) ise kişinin öznel olarak sağlıksız bir durumu deneyimlemesine işaret etmektedir. Kişinin ağrı, huzursuzluk ve benzeri durumlarını göstermektedir. Kişinin bir hastalığı olmadan kendini rahatsız duyumsaması (*hissetmesi*) ya da benzer biçimde rahatsızlık algılamadan hasta olması olasıdır.

Hastalık her zaman sınırlandırılmış ve bilimsel bir anlamda kullanılmaktadır. Oxford sözlüğündeki tanıma göre **hastalık**; bedeninde ya da bedenin bir bölümünün veya organlarının

işlevlerindeki düzensizlik durumudur, hastalıklı (*marazi*) bir fiziksel durumdur. Buna karşılık **rahatsızlık**, daha gevşek bir şekilde kullanılmaktadır. Rahatsız olma durumu çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Rahatsız olmak;

- 1- Kötü ahlaklılık,
- 2- Üzüntü, kötülük,
- 3- Bedenin kötü ya da sağlıksız durumu, hastalık... anlamlarında kullanılabilir.

Bir kişinin rahatsız olduğunu söylemek, bu durumun sonuçlarının yalnızca biyolojik ve fiziksel değil; kişinin bütün sosyal yaşamını önemli biçimde etkilediğini ifade etmektedir. Rahatsız olmak yalnızca biyolojik olarak değişmiş bir durumda olmak değildir. Aynı zamanda sapkın ve sosyal olarak normal diye tanımlanandan da değişmiş bir durumda olmak demektir. Ancak hastalık ve rahatsızlık arasındaki ayrımı ortaya koymak, bu iki kavramın birbiriyle ilişkisi olmayan iki farklı olay (*fenomen*) olduğu anlamına gelmemektedir. Hastalık ve rahatsızlık deneyimi farklı düzeylerle ilgilidir; Organik ve psiko-sosyal düzeylerle...

Hastalıkla ilgili olarak birçok genel özellik sayılabilir. Ama en temel özelliği, hastalığın, insan yaşamındaki pek çok olaydan farklı olarak programsız doğasıdır. Hastalık, istemsiz, arzu edilmeyen bir durumdur.

Bütün olgularda, hasta kişi normal sosyal etkinlikleri üzerindeki denetimini bir ölçüde yitirir. Doğallıkla bunun boyutu, rahatsızlığın tipine ve şiddetine bağlı olarak önemli ölçüde değişir.

Ne yazık ki; "*Batılı devletlerin küresel ölçekli sömürgeciliğinin, bilimsel düşüncüyü ve özellikle toplum ve insan bilimlerini baskı altına alıp güneş tutulmasına uğrattığı, bunun yerine özellikle geri bıraktığı toplumlarda, eğitimsiz ve yoksul tuttuğu kitlelere bilim-dışı, us-dışı düşüncüyü şırınga*

ettirdiği, böylece kuralsızlık ve ölçüsüzlüğü (anomie) azdırarak tüm insanlığı koyu bir bunalıma sürüklediği dönemden geçiyoruz.” değerlendirmesini yapmakta Prof. Ozankaya.³

“Kanıtlara göre, erken çocuk gelişimi, iş koşulları, yaşama koşulları, ekonomik eşitsizlikler ve bir o kadar da yaşam tarzı belirleyicileri gibi kavramların tümü, sağlık ve sağlıkta hakkaniyet adına birincil öneme sahiptir.. Pratikte, sağlığın sosyal belirleyicileri, sağlık ve toplum hakkında geçerli olan görüşlerden önemli ölçüde farklı bir hale geldi. Zengin ülkelerde, sağlık, artan bir şekilde yaşam tarzı ile ilgili bireysel seçimler ya da tıbbi hizmetlere erişim sorunu olarak görülmektedir. Sağlık, ekonomik düzenlemeler ile bağlı olduğu ölçüde, tüm toplumların ya da bireylerin ekonomik başarılarına ya da hatalarına da katkı yapmaktadır. Düşük gelirli ülkelerde, en çok öldüren hastalıkların denetim altına alınması ve daha sonra sağlık sistemleri üzerinde en fazla durulan konular olmuştur.” (Wilconson & Marmot)

Genelde Sosyoloji'nin, özelde **Sağlık Sosyolojisinin / Tıbbi Sosyoloji'nin** sağlayabileceği- sağladığı bilimsel olanakların, **küresel sermayenin** değil; fakat toplumların yararına kullanılması, dünyaya daha çok sağlık ve barış kazandırmak bakımından son derece önemsenmelidir.⁴ (www.ahmetsaltik.net)

Kaynaklar ...

- 1- www.ahmetsaltik.net
- 2- Cirhinlioğlu, Zafer. **Sağlık Sosyolojisi**. Nobel Yayınları, 2001
- 3- M. Aytül Kasapoğlu. **Sağlık Sosyolojisi** - Türkiye'den Araştırmalar. Sosyoloji Derneği, Ankara, 1999
- 4- Cocheran, William C., (1998), **Medical Sociology**. 10th edition, Prentice Hall, New Jersey, 2006
- 5- www.sosyalsiyaset.com/documents/sosyoloji.htm
- 6- Giddens, A. Sosyoloji, Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş. (Çev. ÜY Battal) Siyasal Kitabevi, 3. Bs. 2010.
- 7- www.sosyoloji.hacettepe.edu.tr/genelbilgiler.htm
- 8- Wilconson GR, Marmot M (Eds.). Sağlığın Sosyal Belirleyicileri. İnsev yay. 2006. (2006'da İngiliz Tabipler Birliği BMA, Halk Sağlığı Kategorisi Birincilik Ödülünü kazanmıştır.)
- 9- www.sosyolojiderneği.org.tr/
- 10- www.tsbd.org.tr/tsbd.htm
- 11- www.turksosbir.org/forum/
- 12- Yakın Ertürk. Toplum ve Çevre. **Sosyoloji Derneği**, Ankara, 1993
- 13- Dünyada ve Türkiye'de Güncel Sosyolojik Gelişmeler. 1. Ulusal Sosyoloji Kong.. Sosyoloji Derneği, 1994
- 14- Değişen Dünya Ve Türkiye'de Eşitsizlikler. IV. Ulusal Sosyoloji Kongresi. Sosyoloji Derneği, Ankara, 2004
- 15- Saltık, A. Migrations in Turkey. (chapter, editor in chief : Prof. Dr. John Kyriopoulos). Balkan Public Health Care Series, ("INTERREG II Project for Public Health in the Balkans"), vol VI, pp. 92-112, Atina, 2002.
- 16- Saltık A. Beritan Göçeri 15-49 Yaş Grubu 158 Kadını Kapsayan Mediko-sosyal Bir Çalışma. T.Ü. Tıp Fak. Dergisi. 5: (1); 95-106 (1988).
- 17- Berberoğlu U, Eskiocak M, Ekuklu G, Saltık A. Edirne İli Muradiye Sağlık Ocağı Bölgesinde Romanlar ve Öbürlerinin İlk Basamak Sağlık Hizmeti Kullanımı. Toplum ve Hekim. 16 :6, 470-75, Kasım-Aralık 2001.
- 18- Gregory L. Weiss and Lynne. **Sociology of Health, Healing, and Illness**, The (5th Edition), 2005
- 19- Weitz, Rose. **The Sociology of Health, Illness, and Health Care: A Critical Approach**, 2006
- 20- Ozankaya, Ö. **Toplumbilim**. Cem Yayınevi, 10. bs..
- 21- Adak, Nurşen Özçelik. **Sağlık Sosyolojisi** Kadın ve Kentleşme. Birey Yayıncılık. 1. Bs. İst., 2002
- 22- American Sociological Association (ASA). <http://www.asanet.org/>
- 23- Sağlığın sosyal belirleyicileri. http://en.wikipedia.org/wiki/Social_determinants_of_health, 2.5.12
- 24- Sağlığın sosyal belirleyicileri. http://www.who.int/social_determinants/en/, 2.5.12
- 25- Üniversite Konseyleri Derneği. Yüzüncü Yaşında Behice Boran DTCF'ye Dönüyor! Ankara, 13.5.2010
- 26- Prof. Dr. Özer Ozankaya. "Dinsel Yaklaşımın İlk Biçimleri" Durkheim'ın Toplum Bilime Kalıcı Katkısı. Cumhuriyet Bilim-Teknik eki, 01.10.10
- 27- Saltık, A.. Kürselleştirilmecilerin Dayattığı Postmodern Bilim Karabasanı : Nasıl Başetmeli ? 5. Üniversite Kurultayı bildirisi, ODTÜ, http://ahmetsaltik.net/arsiv/2012/05/potmodern_bilim_karabasanı.pdf, 15.10.2010.
- 28- Changing Veterinary Medicine's Public Image in the 21st Century. <http://ocw.tufts.edu/Content/46/lecturenotes/530977/531013>, 10.2.14

³ Prof. Dr. Özer Ozankaya. "Dinsel Yaklaşımın İlk Biçimleri" Durkheim'ın Toplum Bilime Kalıcı Katkısı. Cumhuriyet Bilim-Teknik eki, 01.10.10

⁴ Prof. Dr. Ahmet Saltık. Kürselleştirilmecilerin Dayattığı Postmodern Bilim Karabasanı : Nasıl Başetmeli ? 5. Üniversite Kurultayı bildirisi, ODTÜ, http://ahmetsaltik.net/arsiv/2012/05/potmodern_bilim_karabasanı.pdf, 15.10.2010.